

ADATOK SZEPES VÁRMEGYE ISMERTETÉSÉHEZ.

KALKBRENNER KÁROLY ALESPERESTŐL.

(Olvastatott az 1863. május 11-ki ülésben)

Azon hegysorok, melyek a Királyhegyből (Kralova Hora) kiágazva keletre vonódnak, s ágazataikkal Szepes vármegye középső és déli részét borítják, négy fő tagra oszlanak: a vikartóczi porphyr hegységre; középső Szepes homokkő-hegycsoportjaira; a Hernád és Gölnicz folyók között elterjedő mészkő- és gabbro-hegységre, s végre a szomolnoki palahegységre.

1. A vikartóczi hegység, mely a legkisebbik, nyugati részével közvetlenül a Királyhegy azon előhegyéhez csatlakozik, mely az úgynevezett Magaserdő felé vonúl, s a magas Tátra vonalával egyenközűleg csaknem egyenest keletre terjedvén, Csütörtökhely vidékén végződik. Gerincze csaknem egyforma emelkedéssel 2000 — 2200 lábnyi magasságra domborodik, minden mélyebben bevágódott nyereg nélkül; tetemesb oldalágai sincsenek. Nyugati fele erdős, keleti fele többnyire kopasz, s csak sovány legelők terülnek el rajta. Déli oldalán a Hernád forráscsermelye folyik el, ennek partjain Vikartócz, Kravian és Kubach falvak vannak.

2. A homokkő hegycsoportok Szepes megye közepét, a Poprád és Hernád közötti háromszöget foglalják el, melynek végpontjait Poprád, Lubló és Olasz városok jelölik. Nyugati részében jelentéktelen dombhullámokká törpül le, a

Királyhegytől a Gánócz melletti mély horpadás által van elválasztva, a Branyiszko felé pedig magasságra és szélességre mind inkább növekedik, s úgy látszik, hogy inkább az utóbbihoz sorozandó, mintsem a Királyhegyhez. Hozelecznél a déli Szepesből Liptóba menő országút szegi; s ez egyszerűsmind az egyetlen pont, hol a délről jövő vasút a Poprád vízkörnyékét elérhetné, s azután éjszaki irányban tovább építhetnék, mert azon helynek tenger feletti magassága csak valami 2000 láb, tehát alig 100 lábbal nagyobb mint felső Szepes lapályának magassága. Azon helyet Európa nagy vízválasztója is érinti, mely a Keletitenger felé folyó vizeket azoktól választja el, melyek a Feketetengerbe szakadnak.

A szóban levő hegység egészben véve terjedelmes és zord hegyföldet alkot, mely azonban nyugati végén, de még inkább a poprád-branyiskói országúttól délre, alacsony dombföldre törpül. Hozeleczről Csütörtökhelyig és Késmárkig a földhátak mindenütt fel vannak szántva, a völgyelések mentén pedig a zöldellő kaszálók keskeny szegélye nyúlik el. S minthogy a hegység azon részének erdejét csak néhány nyesegetett fűzfa képviseli, azért kopaszságánál fogva rideg, kietlen látványt nyújt. Közép-Szepesnek valamivel magasabb dombozatai már kevesebb ridegek és egyhangúak, mert helylyel-közzel mégis egyes pagonyok és ligetek diszesítik.

A tulajdonképi hegyföld a Lőcse és Branyiszko s Lajbic és Lubló közötti területet foglalja el. Erdős gerinczei éjszakra és keletre vonulván, egyremásra 2500 lábnyi magasságot érnek, de a Kolacsától délre levő I h l á b a n vagyis T ü h e g y b e n a 3000 lábnyi magasságot is meghaladják. Egyéb említésre méltó emelkedések: az Ő z h e g y (Rehberg), melyen át egy borzasztó út Lőcséről Késmárkra visz; a J a n k o v e c z vagyis B r i n k e n, melyen át egy jó karban tartott községi út Lőcséről Lublóra kanyarodik, s a zord S i h ó c z melylyel a kérdéses hegység a Branyizskóhoz csatlakozik.

Számos kimosási völgy szeldeli a hegységet. Közülök azok a legjelentősebbek, melyek az itt elmenő vízválasztótól éjszakra Lubló- és Lajbicznál, s délre Lőcsénél nyílnak. Kelet felől a Tarcza völgye is benyúlik e hegységbe. Nevezetesebb lapályok csak a Hernád völgyében, Káposztafalva, Igló és Olaszi helységeknel vannak, hacsak a mindszei völgy-

medenczét is a lapályokhoz számítani nem akarjuk. De egyik lapály sem oly széles és hosszú, hogy azt egy óra alatt meg ne lehetne járni.

A homokkö hegység déli szélén, a Szepes vármegye közepén keletről nyugatra átvonuló országút mellett sok helyütt, névszerint Szepes-Váraljánál, Zsivabradánál, Sz.-Andrásnál és Gánócznál mészkő dombok emelkednek, melyek likacsos és palás szerkezetöknél fogva a hegység tömött mészköveitől lényegesen különböznek. Alattuk harmadkori homokkö rétegek terjednek el, s ez bizonyítja, hogy keletkezésök újabb korba esik. Némelyek azon mészkőképletek közül még folyvást képződnek, pl. Zsivabradánál, hol a sziklákra, melyeken a víz lefoly, új meg új körétegek csapódnak, s hol az országút árcai, a csatornák és réttechnők bőséges bekérgezések által hamar betöltődnek. Ezt a források kibugyogó vize teszi. Hasonló bekérgezéseket és mészkő-rétegeket ott is találunk, hol a források már rég elapadtak; de szerkezetök bizonyítja, hogy azok is források vizéből lecsapódott mésztuff vagyis travertin képletek.

E mészkő lerakódások legnagyobb kiterjedésben és vastagságban Szepes-Váralja környékén fordulnak elő. Itt egyfelől mindjárt a szepesi káptalan felső kapujánál a *P a z s i c z a* nevű felsík domborodik, mely a zsivabradai dombhoz csatlakozik, másfelől a város keleti oldalán az omladékokkal koszorúzott várhegy meredek sziklakúpja nyúlakodik fel, s odább dél felé az egész csoportozat fő tömege, a *D r e v e n y i k* hegy nyúlik el.

E hegy már tájképi, festői tekintetben is sajátos jellemet ad a vidéknek, s merész körvonalai, világosszürke hosszúra nyúló sziklafalzata, gyenge gyepvel fedett, laposan domborodott, gyengéden zöldellő kúpja, és szikladöcöcökkel behintett lejtősei együtt véve kedves ellentétben vannak a felszántott dombvidék elmosódó körvonalaival, és szürkebarna színezetével.

Magassága a környező rétlapályok fölött valami 400 láb, de annál jelentősebb, minthogy ezek is már több mint 1000 lábnyira vannak a tenger fölött. A lapos tetejét minden oldalról körülvevő sziklaöv egy ferde háromszöget képez, melynek

déli csúcsa hosszára nyúlik, míg éjszaki csúcsa sziklás orom által a várhegyhez csatlakozik.

A hegy sziklaöve magasságánál fogva alulról tekintve egyszerű falazatnak látszik, de ha a hegyet megmászszuk, csakhamar látjuk, hogy ez nincsen úgy. A legtöbb helyen elsőben elszórt sziklák, azután mind sűrűbb és nagyobb kőgúlák nehezítik a fölmenetelt. Függőleges sziklafalak fölött lépcsőzetes, gyeppelel vagy bokrokkal benőtt fokozatok emelkednek, s ha ezeken nagy bajjal felhágunk, akkor többnyire még függőleges hasadékokra bukkanunk, melyek bennünket a hegy felső laposától elválasztanak s nagy kerülésre kényszerítenek.

Efféle alakulatok leginkább a Szepesvárálja felé néző, éjszakkeleti oldalon mutatkoznak, hol a Pokolnak nevezett rémitő hegynyílás tátong, melynek fenekét összeviSSzahányt s egymásra halmozódott szikladarabok fedik, s melybe függőleges, 100 lábnál magasabb oldalfalai miatt a nap sugarai alig hathatnak be. Még kell vallanunk, hogy e hegynyílás, főleg legkomorabb részén, mely éjszakkeleti végénél van, a Tartarusnak igenis alkalmas pítvara volna, s az erős idegzetű ember is könnyebben lélekzik, ha e borzasztó mélységen túl van.

A Drevenyik éjszaknyugati oldalán egy jégbarlang van; ez szintén csak egy roppant hasadék, melynek falai fent összehajolván, becsukódnak. Szájából fagyos légfolyam tódul ki, fölötte nagy magasságban roppant szikladarab lebeg, mely minden pillanatban leomlással fenyeget. Meghajolva nyomulunk be a barlangba, mely azonban néhány lépéssel a szájától kezdve kitágul, s egy rögtöni fordulat után rézsút a mélységbe szolgál. Nemsokára eltűnik a nap világa, s a szövétnekek az oldalfalaknak csak alját világosítják meg, felső részök s a barlang boltozata sötét marad. Ittott csepegőköves bekérgeződések vannak, melyek azonban csekélyek. Nemsokára néhány felülről leszakadt s egymásra halmozódott nagy szikladarab között kell keresztülmásznunk, s azután egy sikátorba jutunk, mely lefelé lejtősebben ereszkedik, s melynek fenekét vastag ganajréteg, az itt lakozó denevérek ezeréves ürülései fedik. Alsó végén egy katlanforma gödörben kis vízmedenczét találunk, mely többnyire be van fagyva. A

környező falakon is mutatkoznak jégkérgek, de szabadon álló jégoszlopok, gúlák és csapok csak ritkán láthatók.

A jég minden hasonló barlangban az erős párolgás következtén támad, s ennek a szóban levő barlangnál annál inkább van helye, mivel a hegynek csak gyéren begyepesedett tetejére a nap sugarai szabadon hathatnak, míg belsejének szerteágazó hasadékait folytonos légfolyamok járják át. — Odább a barlang még nincs megvizsgálva, mert a vízmenczén túl egy alig 3 láb magas nyílás nagy mélységhez visz, melybe még senki sem mert lebocsátkozni, s kellő eszközök, kötélhágcsók stb. nélkül nem is lehet lebocsátkozni. Hihető azonban, hogy az eddigelé ismert üreg az egész barlangnak még csak pitvara, legalább a hegy felületén látható horpadások azt gyaníttatják velünk, hogy a barlang még néhány ezer lépésnyire tovább terjed.

Ha azon nagy és sokféle hasadékok meg repedések által szakgatott körtegeket látjuk, csakugyan első tekintetre nem fogjuk azokat is, mint a sokkal alacsonyabb mésztuff dombokat, csak meszes ásványforrások lerakódásainak tartani. De a kőzet likacsossága és palás szerkezete, a függőlegesen felnyúló, kürtőforma nyílások, a helyenként mutatkozó üreges rétegek, melyek a sejtes viaszlépchez hasonlítanak, a még most is élő éger és fűzfák leveleinek lenyomatai, a bár gyérebber, de mégis találató apró édesvízi kagylókövületek: mindezek azt tanúsítják, hogy a roppant sziklatömegek csakugyan szintén a források terményei. S ha, mint állítják, a mélyebb rétegekben halmaradványok is találtak, akkor e körülmény csak azt bizonyítaná, hogy a Drevenyik már a Hernád áttörése s a szepesi medence vizének lefolyása előtt kezdett képződni. A mély hasadékok és repedések azt tanúsítják, hogy a hegyet nagy rázkódások és változások érték már; de emeltetésének semmi nyoma sem létezik, rétegei teteje felől minden oldalra szelid lejtéssel dőlnek, mely körülmény a meszes víznek szétömléséből való keletkezésével teljesen megegyező.

A Drevenyik növényzeti tekintetben is nagyon nevezetes, mint alább látni fogjuk. A hegy érdekességéhez és szépségeihez még rendkívüli hasznossága is járul; csak-hogy hasznos voltát szépségeinek rovására nagyon is kizsák-

mányolják. A földmivelés meg ipar erősen ostromolják. A számtalan szikladarab, melyekkel a hegy egész környezetét behintette vala, lassankint eltűnik, vagy hosszú sorokba rakva a szántóföldeket kénytelen oltalmazni. Ezek a hegy oldalain mind magasabbra nyúlnak fel, az erdőliget, mely északnyugati oldalát ékesítette vala, a fáradhatlan fejsze működése következtén silány bokrossá aljasult, s füveit és virágjait a telhetetlen juhnyájak szakadatlanul pusztítják. Sőt még a hegy tetejének vékony televényrétegét is elhordják a kertészek, mert az kitűnő földet szolgáltat a hangáknak. Évről évre kalapácsolgatják az ő sziklaalkotmányait, a leg szebb tornyokat ledöntik, hogy ama becses anyagot nyerjék, melynek Szepes vármegye kitűnőn kavicsolt országútait s Kassa városa jeles járdáit köszönheti. Ha majd egyszer a vasút is idáig terjeszkedik, akkor attól kell tartani, hogy a századok folytában a Drevenyik mint árúteher fog elszállíttatni, vagy legalább eredeti alakjából kivetköztetve pusztá kőbányává lesüllyedni.

3. A homokkő hegységben mindenütt gömbölyded tetőket, egyenletes lejtőket, s egészben véve némi egyformaságot és terméketlenséget találunk; a Hernád déli oldalán elterjedő hegyföld ellenben közeteinek nagyobb változatossága, alakzatának merészebb formái, dúsabb erdősége, festői sziklacsoportjai, s különösen gazdag ércztelepei által tűnik ki, melyeknél fogva a felső-magyarországi bányászat színhelye. A Gölnicz völgye az egész hegységet északi és déli részre osztja, kelet felé pedig a Hernád tör rajta keresztül, s egyszerűsmind határát is jelöli.

Szepes vármegye édesvizi medenczéje a Hernád ezen nevezetes áttörése következtén ürült ki; bámulva kérdezzük: mi tette lehetségessé, hogy a víz a sokféle hegylánczon keresztül törjön, melyek Olaszi és Kassa között elterjednek, s útját a síkságtól elrekesztették? Erre azt válaszolhatjuk: hogy először a víz épen ott vajt magának utat, hol a Branyiszko délkeletre csapó emelkedési vonala a Királyhegy felől keletre vonuló hegysorokat keresztben szegi, s hogy tehát a rétegeknek ily szegéssel járó hajlítása, vetődése, rombolása által meg voltak adva a földtani viszonyok, melyek az áttörést előkészítőleg megkönnyebbitették, s irányát is kijelöl-

ték; s hogy másodszor az áttörendő palás körétegek már belső alkotásuknál fogva sem voltak képesek a Kárpátok folyói által folytonosan növelt földközi tó hatalmas hullámzásainak sokáig ellentállani, hogy tehát ez eredeti lefolyási csatornák lassankénti kimosatásuk következtén rendes folyómederré alakulhattak.

Az első rekesz, melyet a Hernádnak eltávolítania kellett, Olaszi alatt volt, s mészkő conglomerátókból és harmadkori homokkőből állott. E helyen a fokozatos kimosás nyomai a Hebrich hegy lépcsőzetesen emelkedő rétegein ittott még most is láthatók. Kolinócznál a víz árja talkpala conglomerátókra talált, melyek kisebb ellentállási erővel bírtak, s mállékonyságuknál fogva lassankint legör dültek, úgy hogy nem függőleges falakat, hanem nagy meredekségű lejtőket képeznek, melyeken az omlékrakásokon alól a kopasz szikla mindenütt meglátszik. Odább Krompach alatt a Hernád nyílt völgyet talált, melyben egy darabig keletre foly, s azután délre fordul, hogy Kluknón túl a völgyszorulatba rohanjon, melyet itt a szepesi hegységek a velők keresztben csapó s már Sároshoz tartozó Csarnagurával képeznek. E helyen erősen kellett küszködnie a folyónak. Úgy forog és tekereg mint a kígyó, hol jobbra hol balra a kinyúló sziklatömegekbe ütközve, majd egy kis lapos gyepterületen csendesesen tovább hömpölyögve, majd komor völgyzugokban leomlott szikladarabokon zajosan átrohanva. A folyó a magas és különben is meredek hegyoldalakat alámosta; ennek következtén leomlottak, s így támadt a sok függőleges sziklafal, melyek partjait szegélyezik, s a folyómeder ezen részét oly regényessé teszik. E jellemet a völgyszoros egészen odáig tartja meg, hol a hegyek Kassa előtt félre vonulnak.

A Hernád és Gölnicz közötti mészkő és palakő hegység a Királyhegy felől hosszúra nyúló hegyhátakkal és ágakkal, melyekből helyenként magasabb, többnyire kelet felé meredekül ereszkedő kúpok dudorodnak ki, egészen Margitfalváig terjed. Éjszaki szegélyét a gabbro és talkpala által emelt, kövület nélküli s ezért közelebből meg nem határozható havasi (liasféle) mészkő képezi, melynek vastag rétegei az emeltetés következtén sokféleképp megszakadoztak, s meredek, fokozatosan emelkedő sziklafalakat mutatnak. A meddig a

mészképlet tart, a hegységben számos oldalszurdok mutatkozik, melyek azonban rövidek s többnyire keskeny hasadékokkal végződnek. Némi jelentőséggel bíró hosszanti völgynek csak a Szlovinkát tekinthetjük.

Különösen a sztraczenai völgyben igen festői sziklacsoportokat találunk. Itt a hegyfalak gyakran annyira közelednek egymáshoz, hogy az út számára sem marad hely, s a Gölnicz folyót sok helyen át kellett hidalni, s az utat hol egyik, hol másik partjára vinni. Nagyszerű szikla-alkotmányok Káposztafalva környékén is vannak, hol a Hernád az előtte terülő nyílt lapálytól elfordulván mély sziklahasadékon át a hegységbe nyomul. Valóban meglepő látvány tárul fel előttünk a káposztafalvai barlangnál. Ha nyílásából kilépünk, egy függőleges sziklafal szélén állunk, alattunk szédítő mélységben a Hernád kigyózik, átellenben a magas hegyfalakból meredek sziklatornyok nyúlakodnak föl. Nem messze ez igen czélszerűn épített káposztafalva-sztraczenai úttól a M e n e d é k k ö (Lapis refugii) omladékai láthatók, hol a tatárjárás-kor a szepesi németek menedéket találtak. A H a v r a n a S z k a l a hegy tövében egy nevezetes időszakos forrás van.

A Királyhegytől kezdve Igló vidékéig a hegyek gerinceinek közép magassága 2800 láb. Nevezetesb hegytetőik: az Ö r d ö g f e j, melyen át egy út Iglóról Dobsinára, s a G r a j n á r, melyen át egy út ugyancsak Iglóról Kis- és Nagy-Hnileczen át Rosnyóra visz. Odább keletre, Porács és Svedlér között, a H é g é n y magas és széles gerincze hegycsomót képez, melynél a hegység három ágra szakad. Az éjszaki ág Olaszinál végződik a G a l m u s z sziklás kúpjával. Az előbbitől a sziklás porácsi völgy által elválasztott középső hegyág rövidebb, s Szlovinka felett a S z k a l á v a l végződik, melynek tetejéből egy magas sziklaorom nyúlakodik fel, míg széles gerinczét gyönyörű havasi rétek ékesítik. Végre a harmadik hegyág, melynek legmagasb kúpjai a remetei és kopasz tetők, Szlovinka mellett elhaladván, Krompach és Gölniczbánya között a Hernádig terjed.

4. A Gölnicz völgyének déli oldalán egy messzire szét ágadó hegység terjed el, melynek azonban már csak egy része esik Szepes vármegyébe, nagyobb része Gömör, Torna és Abaúj vármegyéket borítja. Szepesi részét szomolnoki

palahegységnek nevezzük. Ez ittott tetemes magasságra emelkedik, pl. a Volovecz 3400 lábnyi, de nincsenek oly egyenesen elnyúló hosszú hegygerincei, mint a mészkő-hegységnek, hanem inkább csoportokat képez, melyek súlyos tengerhullámok gyanánt emelkednek s oldalágak által egymáshoz kapcsolódnak. Magaslatai közül említendők: a Volovecz vagyis Ökörhegy Uhornánál, a Barát Gölniczbányánál, s a Folkmári tető. Az elsőn a szomolnok-rozsnýói, a másodikon a gölniczbánya-metzenzéi, a harmadikon végre a kassai utak visznek át.

A hegység tekervényes, de tágas völgyeiben (Grund) több szepesi bányaváros van, melyeknek lakosait a többi szepesi németek ellenében egyszerűen csak völgylakóknak (Gründner) nevezik. De oly térséget, melyet lapálynak mondhatnánk, e völgyekben seholsem találunk.

Szepes középső és déli részeinek növényzete, különösen a Hernád melléki mészhegységben, már nagyon eltér az éjszaki részének növényzetétől. A déli hegylejtőkön általában az erdei bükkfa, az éjszaki és keleti oldalakon a fenyő, és pedig a fehérfenyő uralkodik. A tetőkön és nyugati oldalakon a fenyők közé a jávor és vad berkenye, tölgy, hárs és nyárfa s a silány kecskefűz (*Salix silesiaca*) vegyül míg az erdei fenyő, nyír, fehér gyertyánfa és szürke égerfa többnyire csak az alacsonyabb dombvidéken képeznek folytonos erdőt. A veres fenyő a zord vidékeken gyakori, de a juhar, szil, közönséges körisfa és barkócza berkenyefa (*Sorbus torminalis*) csak egyes példányokban fordulnak elő, s déli Szepest nem merik elhagyni.

A mogyorófa a magasabb felsíkokon terjedelmes álladékokban mutatkozik, a ritkásokat körülszegélyezi, s alacsonyabb helyeken a kánya bangitával (*Viburnum*), jerikói loncczal (*Lonicera*), bodzafával, fekete ribiszkével (*Ribes*) és csipkebokrokkal együtt a cseplyest alkotja. A tiszafa már-már kivesz, s már csak mint törpe bokor fordul elő. A fekete áfonya a zord helyeken nagy területeket foglal el, s kivágott erdők napsütötte televényén a fürtös bodza (*Sambucus racemosa*) s a málna diszlik, melyek között a maszlagos nadra-

gulya (*Atropa Belladonna*), sárgafehér gyűszűvirág (*Digitalis ochroleuca*), keskenylevelű csővirics (*Epilobium angustifolium*) buján díszlenek, s gyakran terhes kóróerdő is szemtelennül terjeszkedik.

Hol a sűrű árnyék minden növényt el nem fojt, ott az erdő földét tavasszal a májfű (*Hepatica*), fogasír (*Dentaria glandulosa*), a galamó egy faja (*Isopyrum chrysosplenium*) és havasi lednek (*Orobancha*) ékesítik, melyekre azután a kedves télizöld körtike (*Pyrola*) sokféle fajtája, s későn ősszel a tekintélyes tárnics (*Gentiana asclepiadea*) tüzes kék virágjaival következnek. A világosabb helyeken s erdőszéleken a zapócza (*Astrantia*), sisakvirág (*Aconitum*), gyökönke (*Valeriana*), lépes zsálya (*Salvia glutinosa*) s a hófehér virágú közönséges estike (*Hesperis matronalis*) virágzanak; az erdei patakok partjain pedig a fehér kalapfű (*Petasites alba*) rop-pant kerek levelei terjeszkednek, a kenderpakócza (*Eupatorium cannabinum*) sűrű szárai nyújtózkodnak, s a gyöngéd szívlevelű nyakperecz (*Cortusa Matthioli*) csinos bíborszínű virágjai nyílnak. A kúszónövényeket ez erdőkben csak a havasi berling (*Atragene*) képviseli, mely többnyire csak alacsony cserjéken vagy verőfényes sziklákon kúszik fel; de gyakran fiatal fenyükön is fut fel, sötét sudaraikat azurkék harangvirágjaival ékesítve.

Különösen a havasi mészkö éjszaki nyúlványain és sziklaszurdokaiban dús és változatos növényzetet találunk. Ott már a hegyi harangrongy (*Soldanella montana*), tarkőr (*Bellidiastrum Midulii*) osztrák zergefű (*Doronicum austriacum*), gyöngédlevelű sás (*Carex tenuis*), öröklő kötör (*Saxifraga aizoon*), havasi tarorja (*Teucrium montanum*), fehér hízóka (*Sedum album*) és borzas fűfű (*Sempervivum hirtum*) a havasi sziklanövényzetre emlékeztetnek. Ott nagy sűrűn virágzik a kárpáti harangvirág (*Campanula carpatica*), melyet csakis a Királyhegygyel kapcsolatban levő hegyeken találunk, s mely a Magas-Tátrán is hiányzik; továbbá a bűdös palaszkavész (*Cimifuga foetida*), mely csak a Kárpátokban honos, a borzas zanót (*Cytisus ciliatus* Wahl.) és *Aneracne putens* Wahl., melyek felett már annyit vitatkoztak. Ott végre mint idegen, jobbára délibb virányok képviselői találtatnak: a virágos és moldvai sisakvirág (*Aconitum anthosum* és *moldavicum*), a

sárgafehér hagyma *W. Kit.*, a kedvesszagú liliomlevelű csegetyűke (*Adenophora*), cseh nőszirm (*Iris bohemica*), cseh gerely (*Geranium bohemicum*), fehér likasír (*Corydalis capnoides*), s mint igen ritka éjszaki vendég a szibériai aszász (*Crepis siberica*).

A Drevenyik arról nevezetes, hogy rajta igen ritka, Szepesben egyebütt elő sem forduló növényfajok s köztük olyanok is találtaknak, melyek igen távoleső idegen virányok képviselői. Így pl. az éjszaki fokozatain buján díszlő lábképű sás (*Carex pediformis*) tulajdonkép az Altaj s általában a legéjszakibb országok virányaiból való, míg ugyanott a délkeleti tartományokba való magas gyöngyfű (*Melica altissima*) legéjszakibb elterjedési határát leli. Különösen a gyengéd és ritka kéregzuzmók gazdagsága meglepő, s a Drevenyik e tekintetben a külföldön is elhíresedett, *Körber* és *Rabenhorst* közleményeiben igen gyakran idéztetvén. De a nem-füvészs is gyönyörködik a változatos tarka szőnyegen, melylyel a hófehér *Aspiciliák*, a vajszerű *Xantocarpiák*, feketebarna *Vestucariák* s narancsszínű *Amphilomák* a Drevenyik szikláit bevonják.

A növényzet minősége sajátoságos égaljra mutat, mely Szepes vármegye tetemes magasságának és a tengertől nagy távolságának eredménye, s melyet egyfelől a magyar alföld s másfelől a magas Táttra és a többi hegységek magassága és csapása nagyon módosít.

Vegyük elsőben az általános égalji tényezőket tekintetbe. Az egyenlítői légfolyam a Zahara sivatagjából felszállván, Piemont és Svájcország magas Alpesei által feltartóztatatik, kihűttetik, vízgőzökkel megterheltetik, s ekkép jelleméből részint kivetköztetve jut közép Európába; — Magyarországot ellenben a Karst hegységen át alig módosulva éri. Szárazsága a gyors párolgást, s ennek következtén a hirtelen légmérséki változásokat okozza, melyek alföldünk fiát arra kényszerítik, hogy szőrös bundáját nyáron is magára vegye, mikép a Zahara fiát, hogy burnusába burkolódzzék. Azon légfolyam befolyása Magyarország egész virányán megismerszik, s hazájának egyik növénye, a *Malcolmia africana*, mely a budai hegyekben előfordúl, legjobban tanúsítja.

Miként a Zahara, úgy az alföld fátlan térségei, kö-

zép Magyarország futóhomok-területei is hatnak, noha kisebb mértékben, a felettök lebegő légrétegekre. Ezek folyama az alföldön új lökést kap, s egyfelől a Duna-völgyén fölfelé Bécsig, másfelől pedig a Tisza és Hernád völgyein föl Szepesbe nyomul, hol az alacsonyabb hegységeken átsuhanva a magas Tátra keleti sziklafalához, a bélai havasokhoz ütődik, s mintegy végső erőlködéssel a Magura hegységen átkelve Neumarkt vidékén leszáll. Ezt bizonyítja azon körülmény, hogy azon növények, melyek Magyarországnak sajátjai, a Magurán túl eltűnnek, hogy az *Erigeron Villarsii* és kacsanyaklevelű kötőr (*Saxifraga ajugaefolia*) a bélai havasokon előfordulnak, a többi Tátrában pedig hiányzanak, és csak Piemont Alpeseiben és a Pyrenéeken mutatkoznak ismét; bizonyítja továbbá a szepesi hegyek felebb említett növényzete, melyben a déli és havasi növényjellegek igen csudálatosan összevegyülnek, az előbbieket a magyar síkság közelségét, az utóbbiak a Tátra befolyását mutatva.

De azon kétféle befolyást a Szepes vármegyén elvonuló hegységek magassága és csapása tetemesen módosítja. A Hernád mellékeit s általában a megye déli részeit borító hegységek, melyek azt a nagy magyar síkságtól elválasztják, annál zordabbá teszik az égaljt, minél magasabbra emelkednek, s minél inkább útját állják a déli légfolyamnak. Azért a 6115 láb magas Királyhegynek az időjárásra a legnagyobb befolyása van, sőt még maga a Tátra központi láncozata sem gyakorol ily befolyást. E jelenséget könnyen megmagyarázzák a Királyhegy hátának tömegessége, a környező hegyek sűrű erdősége, de mindenek felett az ő fekvése, melynél fogva a déli szél első ütközését, felfogja s mint hűsítő hatván, vízgőzeit megsűriti s esővé változtatja. A Tátrát hetekig takarhatják be a sűrű fellegek, míg köröskörül a legderültebb ég mosolyg, de mihelyt a Királyhegy felett, legyen bár a legtisztább ég, csak egy felhőcske mutatkozik, legott a többi magas hegyek is fellegekbe borúlnak.

Más azon befolyás, melyet közép Szepes homokkő hegységei gyakorolnak. Miután azoknak főgerincze kelet felé a Branyiszkóhoz, nyugat felé a vikartóczi hegységhez csatlakozik: az uralkodó éjszaki szélnek útját állja s a Tátráról lerohanó szélviharok első rohamát megtöri. Ennek követke-

tén az azon hegysortól délre eső nyílt dombvidéknek aránylag szelidebb égálja van, mint felső Szepesnek, s igen alkalmas a gabnatermesztésre, miért is sűrű népességgel bír. De a hegytetők égálja, melyeknek magas fekvésű völgyeit s a Poprádra néző oldalait mind az éjszaki, mind a Táttra felől jövő szelek érik, annál zordabb. Gyakran még május közepén is hó mutatkozik rajtok, mikor a dombvidéken már a kökény virágzik; ama zord magaslatokon a zab a főtermesztési gabna, s a gyér népesség a zsidókélesztésre és drótkötésre szorúl, hogy életét tengethesse.

Ez észrevételek a gazdasági viszonyok leírására visznek bennünket, melyek mindenütt az égálj és földtalaj minőségétől függenek.

A dombos vidéken túlnyomólag földmiveléssel foglalkozó nép lakik. Itt a többnyire homokos agyagos, erősen napsütötte talajon a rozs és árpa jól diszlik, sőt a búza is, de nem igen termesztetik. A zordabb hegyek közt s terméketlenebb földön leginkább zabot termesztnek. A gyakori nyári esőzések a len s a talaj mésztartalma a hüvelyesek, különösen a borsó termesztését lehetővé teszik; ez utóbbi itt kitünő minőségű. Meredek magaslatokon egyes pohánka-földek is találkoznak, s a szegények vigasza, a burgonya sehol sem hiányzik. E természetményeken alapszik a pálinkafőzés megvászonkészítés. Ámde a helybeli termesztés nem fedezi a lakosok egész gabnaszükségletét, s a hiányt a szomszéd vármegyéknek kell pótolniok.

A föld önkénytes termései közül megemlítenők: a mogyoró, mely a szepesi embernek kedvencz csemegéje, s ha nagyobb mennyiségben terem, kiviteli czikkül is szolgál Lengyelországba; a köménymag, melyet a szénagyűjtés alkalmával szednek, s a zsidók a liqueurgyártók számára összevásárolnak; a fekete áfonya, mely itt nagyban fogyasztatik, de megszáritva becses kiviteli czikkül is szolgálhatna, miután Franciaországban a burgundi bor festésére használják s azért keresik; végre a tövis-alj-galócza (*agaricus deliciosus*, *rizik*), mely igen becsült leveles gombát szorgalmasan szednek s a téli szükségletre besóznak.

A hegységekben a földmivelés jelentősége kisebbedik, s a lakosok inkább a baromtenyésztésre utalvák, de ezzel

sem igen boldogulnak, mivel a nyári legelők többnyire kopárak s a kaszálók sem elégségesek. A szarvasmarha silány, a ló apró és sovány, és csak a czikkjuh tenyészik jól, s szolgáltatja a sok túrót, melyet a szepesi ember nem nélkülözhet.

Vad állatokban szűkölködnek a hegyes vidékek. A róka és farkas ugyan sűrűbben találkozik, mintsem a lakosoknak kívánatos, s kivált a medvék az utóbbi években feltűnőleg szaporodtak s a legelő baromban néha nagy kárt tesznek; de a nyúl és őz nagyon ritka; a szárnyasokból egyegy császárfajd mutatkozik ugyan olykor, de a nyírfajd s még inkább a süketfajd elejtése már „esemény.” Ugyanez áll a hiúzra és vadmacskára nézve.

A szepesi hegyek általában véve elegendő tüzelő, építő és szerszám fát szolgáltatnak; azonban kivált a Hernád melléki és szomolnoki hegységek bővelkednek erdőben, vízerőben és érczekben, tehát ama három tényezőben, melyekből Szepes megye ipara fejlődött. Az erdőségek ugyan a bányászat és kohászat mindinkább növekedő szükségletét nem képesek többé teljesen fedezni, úgyhogy már a szomszéd Sárosból is kell tüzelőszert ide szállítani: mindazáltal annál becsebbek, mivel köszén nincsen, s a szénégetés meg kátránykészítés körül igen sok embernek adnak foglalkozást.

A rendelkezésre levő vízerőt némileg elképzelhetjük magunknak, ha meggondoljuk, hogy Sztraczena 2381, Káposztafalva 1961, Jekelfalva pedig már csak 1012 lábnyira vannak a tenger fölött, hogy tehát a Gölnicz folyó Sztraczenától Jekelfalváig 1369 a Hernád pedig Káposztafalvától Jekelfalváig 949 lábat esnek, s hogy azonkívül a bővizű hegyi patakok hajtóerejét is használni lehet és használják.

Ezüst, réz, kéneső, dárdany és vas azon termékek, melyeket az idevaló bányák szolgáltatnak, s melyek a hutákban megtisztíttatnak, a hámorokban és hengerművekben további czélokra elkészíttetnek.

A legjelentősebb bányatelepek, a bányatársulati István-huta Kluknónál, melyben a kénes tartalmú fakőérczek dolgoztatnak fel; a János-tárnai (Hnilcsiki) és Phönix-huták, melyek rezet termelnek; a sztraczenai, szmizsáni, krompachi és prakendorfi vasmű-telepek, melyekhez a kisebb hámorok, sodrony- és szeggyárak csatlakoznak.

Miként Szepes megye gazdasági viszonyai egyfelől a föld és égalj minőségétől függnek, úgy másfelől magok is módosítják a föld és égalj viszonyait. A hegyek magaslatain való terjedelmes erdei rétek létesítése, nagy erdős területeknek a huták szénégetései következtén lett elpusztulásai, itt is azon következményekkel jártak, melylyel az erdőpusztítás mindig és mindenütt jár. Szepes megye égalja általán véve valamivel szelidebbé, de egyszersmind szélsőségesebbé is lett. A tél hidegebb, a nyár melegebb mint hajdan volt; az oly terjedelmes erdőtlen tetők meleg-kisugárzása által meghívesített levegő éjszaka leszáll a lapályra, s a későn beálló fagyokat és derekat okozza, melyektől az évnek már alig két hónapja teljesen ment. Az égalj ezen változását legfeltűnőbben azon körülmény mutatja, hogy közép Szepesben, névszerint Lőcse környékén, régibb időtől fogva egyes régi diófák vannak és gyümölcsöt is teremnek; most pedig a fiatal diófa-csemeték növesztése teljességgel nem akar sikerülni, mert évi hajtásaik okvetlenül elfagynak.

De a művelés következtén a földnek tájképi physiognomiája is tetemesen változott: a lapályon az egyengető eke, a hegyeken az erdei rétek (polyána) alkotása által. Az erdei réteket itt Szepesben, valamint általán az éjszaki megyékben, leginkább a 2—4000 láb magas hegységeken találjuk, s úgy látszik, azok nem csak a helybeli viszonyoknak köszönhetik lételöket, hanem a szláv népjellemmel is némikapsolatban vannak. Mig a német ember a lapályt szereti, házait mentől szorosabban egymáshoz rakja, s a patakok és folyók partjain keskeny szegélyben elnyúló kaszálók kivételével minden keze ügyébe eső földet felszánt, a távolabbi hegyeket pedig erdőnek és legelőnek hagyja meg: addig a szláv s különösen a rusznyák ember némileg erdőmögötti természetet tanusít. A hegység belsejében szeret megtelepedni, ott hol a hegyi patakok erednek, a magasan fekvő völgyteknőkben s a hegyek tetői és gerinczeiről levonuló széles lejtőségeken. E helyeken elszórtan építi fel tanyáit, köröskörül kiirtja az erdőt, s terjedelmes rétekké változtatja, melyeken csak itt-ott szánt fel egyegy darab földet, melyen zabot, burgonyát vagy lent termeszt; és csak a mögötte levő völgylejtőkön hagyja meg az erdőt, mintha épen azt akarná, hogy az ótalmazó gátul szolgáljon közte s a lapály között. Még ott is, hol a szláv a mélyebben

fekvő völgyben lakik, ennek keskeny volta miatt többnyire kénytelen szántóföldjeit a hegyoldalakon annyira fölfelé kiterjeszteni, hogy azokat csak a juhkosarozás által trágyázhatja meg, s hogy az ott termett gabonát csak nyaktörő munkával (szekere mind négy kerekének megkötésével) hordhatja a csűrbe. S épen úgy a legtávolabbi hegygerinczeken réteket kénytelen készíteni, mivel a völgyek többnyire kavicsos talpa nem szolgáltatja a kellő téli takarmányt.

Azon havasi réteket a lapályból rendesen nem igen láthatjuk, s csak itt-ott mutatkoznak a kopasz hegy kúpokon, nyáron világos-zöld, télen csillogó fehér színezetökkel a sötét fenyvesektől elütve. Ha azonban a hegység belsejébe jutunk, akkor meglepetésünkre azt találjuk, hogy ama ritkások órajárásnyira terjednek a hegyeken. Egészben véve a zöldellő gyepmezők a sötét erdők közepett vagy felett igen nyájas átványt nyújtanak, itt-ott valami parkhoz hasonlítanak, mint-hogy rajtok egyes fatömbök és bokrosok vannak elszórva. A festőileg elhintett, igénytelen erdei csűrök (studulki), egyes magasra felnyúló veresfenyűk, melyeknek gallyairól a zápagy (*Bryopogon jubatus*) szürke fátyola hosszan alácsüng, s a gyönyörű kilátások, melyek innen minden felé nyílnak, nevelik az erdei rétek bájait.

E vidékeken néma csend uralkodik, melyet csak ritkán szakaszt félbe valamely ide tévedt orvmadár sivitása vagy a fenyves szajkó rekedt krákogása. Minthogy azon vidékeken a barmot nem legeltetik, s a szénagyűjtés idejét kivéve az emberek is ritkán látogatják meg, azért növényzetök szűzies épségben és frissességben díszlik. Egy hervadt virágszál, egy megrágott levél és letaposott szár sem sérti meg a szemet. A föld ruganyos, a levegő üdítő, maga az ég is kékebbnek s a felhők lágyabbaknak könnyebbeknek látszanak. A sok apró halom, melyek az olajbarna színű izlandi moh vánkosaival bevonják, s a veres áfonya (*Vaccinium Myrtillus*) biborszínű bogyóival és mirtusforma leveleivel ékesítvék, a vándornak kényelmes nyugágyat szolgáltat, s a rét szegélyén zöldellő fekete áfonya kék harmatos bogyóival óhajtott csemegézésre kínálkozik. Aztán e tetők rétviránya a színek pompájában és alakokban rendkívüli változatosságot és gazdagságot mutat fel. A tarka virágszőnyeget különösen a svájczai és sima poly-

vahordó (*Hypochoeris helvetica* és *glabra*!) aranyszínű, a mécsvirág (*Lychnis diurna*) bíborszínű, s a tárnics kék virágjai ékesítik. A barna és ezüstös csillámú rezge nápicz (*Aira flexuosa*) közé az ábrándos kosborfélék vegyülnek, s helyenként a simakalászu zab (*Avena planiculmis*) vagy szudeti perje (*Poa sudetica*) nyújtják fel büszkén magas száraikat és kétélű leveleiket. A gyakran messzire kiterjedő mohos posványos helyeken a színek tarka pompája eltűnik, s a majdnem embernagyságra növe fehér zászpa (*Veratrum Lobelianum*) uralkodik a maga vastag száraival, széles, síma, szürkezőld leveleivel és zöldesszínű virágbugáival. Jóllehet e növény zöld állapotában mérges, mégis ha meg van szárítva, a szarvasmarha szereti, s a gazda mint egészséges és sikeres takarmányt olyannyira becsüli, mennyire a magárt (*Nardus stricta*, tótul: pschara) gyűlöli, mely a rétek kevesebbé termékeny helyein burjánzik, s mely a marha inyét megsebzí, miért is a szénát nagyon megsilányítja.

Általán véve az erdei rétek évi termése nagyon csekély, mivel a fű rövid és gyér; több holdat kell kaszálni, mignem egy szekérrel való szénát kapnak; azonfelül a szénagyűjtést a magas helyeken oly szeszélyes időjárás is nehezíti.

A bányászkodás egészen másképp változtatja meg az illető völgyek és hegyoldalak tájképi jellemét; igaz, nem a növényzet javára, mely kíméletlenül aláásatik és eltapostatik, a füst által elfojtatik, a bányagórczok alá temettetik, s kődarabokkal elborítottatik. A bányatelepek körül nagy mozgás, zaj és munkásság uralkodik. A patakok mentén a malmok kelepelnek, a zúzónyilak dörögnek, a huták vízi kerekai recsegnek, s az olvasztókemenczék kénes gőzei nagy magasságra gombolyognak fel. Az utakat járó-kelő bányamunkások és nyikorgó szekerek lepik el; a kis vaspályákon érczekkel megrakott csillék robognak tova, s a völgyek oldalain fokozatosan egymás fölé vagy elszórtan feldomborodó s a sötét erdő közöl kékes színnel kicsillámló górczokat a nők és gyermekek csapatjai foglalják el, kik az ércz mosással foglalkoznak. Ezen látvány különösen a szlovinkai völgyben kínálkozik.

A szomolnokai völgy arculata komorabb, noha nagyobb-szerű. Itt csaknem az egész völgyet fekete salakrakások foglalják el szakadatlan sorban, a patak vize csak nagy bajjal

tud közöttük tovább kigyódnai, s a feloldott fémélegek által sárgaveresre festetik. Az épületeket a hutákból szünetlenül felszálló füst vastag korommal borítja be, s magok a fák és sziklák is feketés csillámot kapnak. A város közelében levő barnaveres szikla tömegei minden oldalról át vannak odúzva; a hegyek oldalain nagyszerű görczok nyúlnak el, s a roppant hutaművekkel együtt az ottani bányamivelés régiségét és kiterjedését tanusítják.

De azon óriási kohok közül számosan szomorú elhagyatottságban vannak, s azt hirdetik, hogy Szomolnokbányának is már eltűntek aranynapjai. Mindazáltal egy vigasztalása megmaradt. A híres cementvíz kimeríthetlen bőséggel folyik s még századokig fog folyni, a beléje tett vas helyett a legjobb rezet lerakva.
